

MARIA GUSTAVSDOTTER

Ylvas bok

HISTORISKA MEDIA

På Historiska Media har Maria Gustavsdotter gett ut:

Helenas hämnd (del 4 i författarstafetten Slakten, 2012)
Den gyllene hårnålen (2017)

Om syskonen Morlandeus
Ulrikas bok (första delen, 2014)
Katarinas bok (andra delen, 2015)
Ebbas bok (tredje delen, 2016)

Historiska Media

Box 1206

221 05 Lund

www.historiskamedia.se

info@historiskamedia.se

© Maria Gustavsdotter och Historiska Media 2018

Omslag: Åsa Björck

Omslagsfoto: © Lee Avison / Trevillion Images

Sättning: Typ & Design efter en mall av Åsa Björck

Tryck: ScandBook AB, Falun 2018

Tryckning: 1 2 3 4 5 6 7 8 9

ISBN: 978-91-7545-620-1

*Till Anton,
Det viktigaste som hände mig våren 2017*

Morlanda prästgård

Kyrkoherde Jonas Göransson Morlandeus
Hans hustru Anna Theodora Jörgensdotter (andra giftet)
Hans son Carl Christian född 1645 (i första
giftet), studerar numera i Uppsala
Sonen Fredrik född 1650 (i andra giftet)
Jostein Erlendsen hjälppräst
Innepigan Karna
Drängen Märten
Kopigan Stina

I Uddevalla

Katarina Morlandeus, dotter till kyrkoherden i Morlanda,
änka efter tyghandlaren Brynolf Ingemarssen
Hennes syster Ebba Morlandeus född 1636
Deras piga Ingeborg
På Torebo
Magnus Morlandeus, kyrkoherdens äldste son född 1628
Mor Märta fataburshustru
Pigan Johanne
Pigan Annika
Kusken Bengt

I Dalarna Nilsgården

Nils Jerkersson
Hans hustru Ylva Olofsdotter
Pigan Brita Larsdotter

På Jöransgården

Jöran Olofsson, husbonde
Jörans hustru Ulrika Morlandeus, kyrkoherdens äldsta dotter
Ulrikas styvdotter Lisen Jerkersdotter
Ulrikas barn
Eleonora Jerkersdotter född 1651
Jonas Jerkersson född 1654
Jörans barn
Klara Jöransdotter född 1647
Per Jöransson född 1649

Dalarna, tredje torsdagen år 1662

Ylva Olofsdotter låg bakom skåpsängens halvöppna luckor och sov räv. Helst hade hon skjutit upp den ena luckan ytterligare en tum, kanske två, men hon visste att då skulle hon bli avslöjad av ljudet om inte annat. Gångjärnen var av trä och knarrade. Om de andra förstod att hon var vaken skulle hennes make Nils Jerkersson förvänta sig att hon sa god morgon och klättrade ner. Och Ylva ville ligga kvar ännu en stund. Det här var dagens bästa stund. Själv låg hon lika varm och ombonad som ett barn i sin mors famn, medan pigan Brita Larsdotter stod på det kalla stengolvet framför spisen och väckte liv i elden.

Ylva lyssnade medan pigan hällde mjöl i grytan där skummjolk och vatten redan kokat upp. Hon rörde några tag och drog sedan grytan en bit från elden.

”Så”, sa Brita och där fanns ett leende i rösten. Ylva kunde inte se Nils, men hon visste av erfarenhet att han stod vid dörren och väntade. Hon visste precis hur han såg ut för hon hade sett honom var eländiga vintermorgon förra vintern. Då hade de inte haft piga utan Ylva hade själv varit tvungen att klä på sig och hasta ut i fähuset för att mocka och mjölka. Hon hade aldrig förr haft det så svårt i hela sitt liv. Och hela den vintern hade Nils hållit emot och sagt att de inte hade råd att hålla piga. Till sist hade han dock gett med sig. Till en del. Det var Ylvas far, Olof Olofsson, inte Nils Jerkersson, som betalade Brita de två silverdaler och klänningstyget hon

hade i sold. Maten fick Nils och Ylva hålla med även om Ylvas mor Gudrun ofta kom med skaffning.

Nu låg Ylva bakom skåpsängens dörr och tänkte på Nils. Han hade på sig en varm valkad ylleträja under sin pälsväst. Och mellan händerna vände han den röda mössan som hans styvmor hade stickat åt honom. Ylva tyckte att han var en vacker man, med ljust hår som lockade sig lite i nacken och blåa ögon under mjukt böjda ögonbryn. Hon visste att så snart pigan dragit grytan från elden skulle Nils gå ut i förstugan. Pigan skulle kila efter och noga stänga dörren bakom sig. Ylva hade hört allt detta många gånger inifrån skåpsängens varma krypin. Hon visste att ute i förstugan skulle de båda kliva i sina träbottnar och sedan stiga ut i snön och skynda bort till fähus och stall. Allt medan Ylva satt inomhus och var varm. För Ylva var husmor och Brita var piga.

Men nu lystrade Ylva till pigans röst. Den var inte morgonskrovlig utan ljus och glad, som om Brita höll tillbaka ett skratt. Med ens var Ylva klarvaken och håren på hennes armar stod på ända. Hon uppfattade inte vad Nils sa, om han nu sa något över huvud taget. Hennes trolovade var en tystlåten man, så som männen var i dessa bygder där handlingar var så mycket viktigare än orden.

Men Ylva Olofsdotter var inte enfaldig och det var hennes känsla för vad som kunde sägas i tystnad, i suckar, blinkningar och återhållen gråt, som gett henne det hon hade nu, både av ting och ställning. Hon rörde sig inte, blev med ens så stilla som om hon varit död, men så snart hon hörde träbottnarna skramla ute i förstugan klättrade hon ur sängen. Hon svepte om sig sin sjal och böjde sig mot fönstret som vette ut mot tunet. Hon såg de båda törstickorna röra sig över nysnön. Pigan gick mot avträdet, men Nils stannade vid högen av halm som de lagt ut där för bara två veckor sedan. Där satte han ner törstickan i snön och pissade. Det skulle göra halmen lättare för djuren att smälta sa man.

Inte förrän pigan kom ut från avträdet insåg Ylva att hon syntes klart och tydligt där hon stod med pannan mot glasrutan och hän-

derna kupade runt ansiktet och ljuset från elden bakom sig. Snabbt tog hon ett steg bakåt och vände sig om.

Hennes kläder hängde vid elden och hon började klä sig med händer som skakade. Hon rörde om i gröten och dukade fram skålar och ölstop och hann till och med placera ölkannan på spisen, lagom nära elden. Då Nils och pigan kom tillbaka var bordet dukat och husmor stod med ett leende och sa väl bekomme. Nils log överraskat och pigan verkade förbluffad, men det ville Ylva inte se.

När de ätit vaskade Ylva själv skålarna och de vackra slevarna av älghorn som Nils snidat. Då Ylva var färdig med disken, knöt hon sin bandvarp i bänken och satte sig på hällen där det var både varmt och ljust. Det här brukade vara dagens näst bästa stund. Stugan var tyst och lugn. Pigan var ute i mjölkammaren eller skötte djuren. Så här års högg Nils ved under dagens ljusa timmar. Men just i dag gnagde oron inom Ylva.

Britas ansikte låg framför henne. Flickan var inte vacker. Hon hade ljusa blågråa ögon och bleka ögonfransar. Kinderna var tunna och inte rosiga de heller. Vintern hade varit hård. Och kroppen. Ylva hade sett henne naken i badstugan om lördagskvällarna. Hon var senig och benig, bröstet små med bleka bröstvårtor som på en tösunge innan hon börjat blöda. Ylva själv var mjuk i hullet, med fylliga bröst och rundade höfter. Ylva ansåg att hon gjort Brita Larsdotter en välgärning då hon städslat tösen som kom från en familj som hade ont om mark och många barn.

Ylva var så inne i sina tankar att hon inte upptäckte sitt vävfel förrän efter en knapp tum. Hon betraktade felet en stund. Det här var den värsta sorten. Så kort att man blev tvungen att ta upp, men så långt att det inte räckte med att väva baklänges en sju, åtta inslag. Hon ville ha bandet utan fel. Visserligen skulle bara hon själv ha det och det var inte svårt att knyta så ingen såg felet. Men Ylva ville bara ha sådant som var utan vank. Alltså började hon plocka och väva baklänges. Men så blev hon otålig och drog för hårt i den tunna varptråden av lin. Det sved i huden när den gled in i en av

fingerlederna och gjorde ett smalt skärsår. Hon stoppade fingret i munnen och sög upp blodet, men det sved. Och så med ens kändes livet så illa och orätt att hon fick tårar i ögonen. Varför satt hon här ensam på en liten gård utanför byn? Om hon ändå stillat sig när Nils kom till loftet den där vinterkvällen. Hon hade inte anat att det var så lätt att bli havande. Om hon bara tänkt sig för hade hon kanske suttit som mora på en stor gård nu. En med åtta kor. Kanske haft två pigor också.

Hon hade blivit så glad då hennes mor sagt att hon fick gå på gillen med de andra ungdomarna. Hon hade tyckt om att dansa. Och hon hade haft så många pojkar som ville komma och nattfria. Det var som på julaftons middag då mor dukade upp all den goda maten och Ylva knappt visste vad hon skulle börja med. Där var Karl Gustavsson, vars far ägde byns största gård. Där var flera andra, ja till och med prästens dräng Mats hade kommit svansande en kväll fast alla visste att han gick med Lisen Jerkersdotter. Ylva hade gett dem alla granna garndockor, tecknet på att de var välkomna att hälsa på. Och hon hade njutit av att ha dem där. Av att veta att ingen annan flicka i byn hade så många nattfriare som hon. Att för varje som hon släppte in stod fem snopna nedanför. Till en början hade hon varit så noga. Legat med ryan uppdragen till hakan och inte låtit någon, inte ens Karl ta av sig stövlarna. Sedan förstod hon att de ville mer, pojkarna som kom. En och annan provade att kysa henne och kela och då hon sa nej, kom de inte tillbaka. Så hon var tvungen att låta dem smaka lite på frukten. Några kyssar kunde inte skada och hon visste att man inte kunde bli havande genom att någon tog henne på bröstet. Mer blev det inte. Inte för någon. För Ylva hade väntat på någon. Någon särskild. Hon hade väntat på Erik Jerkersson från Nilsgården.

Erik var vacker, den vackraste pojken i byn, med den vackraste sångrösten. Duktig sades det, men inte lika flink som sin bror. Men där fanns något som lockade flickorna mer än hans vackra ögon. En känsla av att han höll något inom sig. Något stort och tungt. Ylva

var inte den enda tösen som ville befria honom från den bördan. Det visste Ylva. Men hon hade varit säker på att hon skulle få honom. Hon visste att hon var den grannaste flickan i byn. Men Erik hade inte kommit. Han hade inte gått till någon annan flicka heller.

Så en dag förstod hon att hon väntat förgäves. Hon hade förstätt det den kvällen Nils Jerkersson legat vid hennes sida och smeksamt låtit sina fingrar glida över hennes nyckelben och in under särken vidare över hennes skuldra. Ylva hade slutit ögonen och njutit.

Och då hade Nils, som i förbifarten sagt att hans bror hade tankar på att resa till Falun och ta arbete där. ”Mor vet inget”, hade Nils sagt. ”Men Erik menar att här i byn finns inget eller ingen han traktar efter.”

Ylva hade känt det som om hon gått från stugvärmen ut i snöyra. Hon förstod vad Nils menade. Han sa klart och tydligt att Erik skulle hon inte sukta efter. Men Nils fanns där och han ville ha henne. Och han var mjuk i rösten och rolig att språka samman med. Och len i händerna. Han hade smekt henne och inte verkat så andlöst ivrig som Karl. Eller någon av de andra. Det hade varit så enkelt att be honom stanna en stund till. Sedan hade han smekt henne med små lätta tag och kysst henne på halsen och sagt att hon var den grannaste flickan i byn. Så hon lät honom hållas. Efter en stund då allt inom henne var fuktig, förvånad hetta, då hade hon viskat att han fick krypa ner hos henne.

”Under täcket?” hade han mumlat tillbaka och hans röst var grumlig av känslor och Ylva hade känt sig stark och mäktig.

”Ja!” hade hon svarat och då han väl var där var det ju löjligt att hålla sig undan.

Hon hade tyckt om det han gjorde. Det hade inte alls gjort ont eller varit otäckt, som hennes syster Ingvor sagt att det kunde vara.

Men gången därpå hade inte varit på samma sätt. Då hade Nils vetat att hon skulle släppa till. Han hade varit ivrig och trängt sig in trots att hon gnällt. Sedan såg hon till att ha sällskap på loftet i tre hela veckor. Det hade ju inte hjälpt förstås, för hon hade inte fått sin blödning och en morgon fick hon störta ut på tunet och kasta upp.

När Ylva förstod hur det var fatt blev hon först förbluffad. Var det så enkelt? Två gånger? Krävdes det verkligen inte mer för att göra ett barn?

”En gång räcker”, hade hennes mor sagt i bister ton.

Nils sa genast att barnet var hans och det visste alla ändå. Gudrun Hansdotter och Olof Olofsson hade nog tänkt sig en annan måg, men det var ju som det var och man enades om att ställa till med bröllop till hösten då ladorna och fataburen var fylld. Men bröllop hade det inte blivit för prästen, Laurentius, hade erinrat sig att Ylvas mor Gudrun varit kusin med Nils far Jerker. Och så nära släkt fick inte viga samman, det stod i lagen. Det enkla faktum att de levde samman, sov samman och att Nils gjort Ylva havande, det kunde kyrkoherden inte ändra på. Han ville inte heller ändra på det ty Nils hade givit Ylva sitt ord. Men han kunde inte viga dem. Så Ylva och Nils levde samman som trolovade och det var de inte ensamma om i byn, där nästan alla var släkt på ett eller annat sätt. De gamle sa inget om det, man hade alltid lagt större vikt vid trolovningen än vid den kyrkliga vigseln.

Ylva sörjde det uteblivna gillet mer än prästens välsignelse. Hennes båda systrar hade haft goda bröllop med gillen som varade i tre dagar för de hade gift sig med pojkar från byar en bra bit bort.

Nu var barnet borta och Ylva satt i ett hus med byns minsta understuga och bara tre kor och hårt arbete hela dagarna. Hon ångrade bittert att hon lyft på täcket. Hon snyftade till och torkade sedan tårarna. Det lönade sig föga att gråta och jämra sig. Här fanns ju ändå ingen som såg henne.

Hon beslöt sig för att strunta i felet och fortsätta väva. I den stunden tittade hon ut genom fönstret och såg en gestalt som kom pulsande över tunet. Hon visste vem det var. En enda människa kom på besök så här dags en söckendag mitt i vintern. Det var hennes egen mor.

Då Gudrun Hansdotter klev över tröskeln hade Ylva lossat på bältet som höll bandvarpen och ställt öl till värmning. Hon nästan neg då hennes mor kom in.

”Välkommen, välkommen söta mor”, sa hon. Sedan kunde hon inte hejda sig utan lade till ett surmulet: ”Det var länge sedan sist.”

”Snön ligger en aln djup hela vägen mellan Olsgårdarna och Nilsgården”, förklarade hennes mor och lyfte sjalen av axlarna. Under hade hon pälsfodrad kofta och ytterligare en sjal. Ylva tog emot ytterkläderna och hängde dem över klädstången vid eldstaden. Snön droppade ner mot hällen och lämnade mörka fläckar.

”Sitt ner söta mor”, sa Ylva och gjorde en gest mot bänken.

Gudrun såg på henne och satte sig sedan på bordets manssida. Där var det varmare. Hon grep bandväven som Ylva lagt på bordet och granskade den.

”Där är ett fel. Jag såg det just”, sa Ylva buttert.

Utän ett ord satte hennes mor fast bältet och började repa upp dotterns arbete.

”Du väver väl”, sa hon och det hade Ylva hört förr. Hon sa inget, vände bara på ölkannan och rörde lite i den, innan hon satte sig på andra sidan bordet.

”Var är pigan?” undrade Gudrun.

”I fåhuset. Vi eldar där, och hon vill väl passa elden. Och så kokar hon messmör.”

Ylva gav till ett litet skratt och fortsatte: ”Jag har nog aldrig sett en så liten ost som den hon gjorde förra veckan.”

”Korna ger väl inte så mycket”, sa hennes mor. ”Du får vara glad att de ger något alls. Både din far och hans bror Jöran har fått slakta en ko var. Och vår Blomma ser så ämrig ut att jag inte tror hon klarar sig till påsk.”

Hon såg på sin dotter med allvarlig blick. Sedan sköt hon bandet över bordet.

”Så. Nu var det klart.”

Ylva tackade inte, men gav modern en bågare med öl innan hon satte sig på spiselhällen. Hon knöt om sig bandvävens bälte. Det var syndigt att sitta sysslös en vanlig söckendag och Ylva ville framstå som både from och flitig. Modern tog upp sitt sticke. De satt så

en stund i tystnad medan Ylva vände och vred på sina tankar. Till sist harklade hon sig och sa: "Mor!"

Tonfallet, inte ordet i sig fick Gudrun Hansdotter att rycka till och granska sin dotters ansikte. Långsamt, nästan tvekan sa hon: "Ja?"

"Pigan lägger sig ut för honom."

"Vem? Brita? För Nils?"

Ylva nickade. Hon väntade på en ström av ord. Hon förväntade sig protester, att hennes mor skulle säga, nej då, inte vågade pigan visa att hon trånade efter sin husbonde. Och hur som helst var Nils för god för att nappa på den sortens agn, han som hade Ylva som hustru. Ylva som var socknens grannaste tös och kom från en stor gård. Men Gudrun frågade:

"Hur vet du det?"

"Hon talar med en särskild röst", svarade Ylva och tyckte själv att det lät platt och blekt. Men hennes mor nickade.

"Jag förstår", sa hon. Sedan sa hon inte mer utan petade i sin stickning och mumlade som om hon tappat en maska. Ylva väntade, men Gudrun sa inget mer. Till sist utbrast Ylva:

"Men mor, vad ska jag göra?"

Ylva satt med halvöppen mun. Hennes mor brukade alltid veta vad som behövde göras. Hon löste alla problem och hjälpte Ylva med allt. Hon och Ylvas far betalade pigan och före dess hade Gudrun hjälpt henne då Ylva slaktat eller haft tvätt eller storbak. Hon hade bott hos dem också då Ylva varit sjuk efter sin snedresa.

Men nu sa Ylvas mor inget. Hon kom inte med råd om vad som skulle göras eller erbjöd sig att ta hand om pigan. Hon betraktade bara sin dotter och suckade.

"Du kan inte låta henne ta din plats i Nils Jerkerssons säng", sa hon.

"Nej mor", sa Ylva. Hon var nöjd. De var överens hon och hennes mor. Att de menade helt olika saker brydde hon sig inte om.

"Du kan låta henne gå redan till påsk om du säger det nu. Men sedan kan du inte städsla en ny piga förrän till Mickelsmäss."

”Jag vet”, sa Ylva.

Ylva betraktade sin väv och tänkte på livet utan piga. Hon kunde inte förklara för sin mor varför hon inte var havande igen. Hennes mor hade aldrig talat med henne om sådant. Det var Ingvor som berättat. Den där första gången de varit samman hon och Nils hade varit bra. Inte så att hon börjat längta efter det. Men så pass att hon låtit honom komma till nästa lördag också. Och då hade han varit så ivrig, så säker på att han skulle få som han ville. Det hade gått så fort. När han var färdig hade han rullat av henne med ett belåtet flin och sagt att han skulle tala med sin styvmor.

”Vänta lite”, hade Ylva sagt. Hon kände sig mest öm, ja nästan rådbråkad. Och på något sätt lurad.

”Det är väl inget att vänta på”, hade Nils sagt. ”Du flyttar hem till Nilsgården och sedan kan vi kela var natt du och jag.”

Ylva hade lyckats få honom att tiga ännu en tid och lördagen därpå hade hon nekat honom. Hon hade nekat honom i fyra hela veckor och Nils hade inte förstått någonting. Ylva hade känt sig så trängd att hon gråtit och suttit hemma medan alla andra ungdomar var på gille. Gudrun hade undrat om dottern var sjuk. Och så en morgon hade vällingen vänt i strupen på Ylva och hon hade varit tvungen att rusa ut på tunet och kasta upp.

Hennes far hade varit förnöjd, men varken Ylva eller Gudrun hade varit glada. Sedan dess hade Ylva många gånger önskat att hon kunnat göra saker ogjorda. Ändå höll hon av Nils. Han var god mot henne. Ibland, då hon var säker på att inte bli havande lät hon honom komma till sig i bädden. Då uthärdade hon hans lusta och tänkte på sin bandväv medan han suckade och stönade och ropade till i dunklet över henne.

Ännu en stund satt mor och dotter och samtalade. Där fanns inte mycket nytt att säga, de sågs så ofta att allt viktigt hann tröskas igenom mer än en gång. Till sist lade Gudrun ihop stickorna och snurade garnet runt dem.

”Jag får lov att gå nu. Jag vill komma ur skogen innan det blir mörkt.”

Hon stoppade stickningen i sin bältesväska och klädde sig. Ylva stod vid fönstret och såg henne gå. Ett slag önskade hon att modern stannat över natt. Sedan slog hon sig ner och fortsatte med sitt band medan hon grunnade på hur hon skulle kunna bli kvitt pigan.

Fjärde söndagen efter trefaldighet

Ulrika lade sin sidensjalett i veck över axlarna. Hon önskade att hon ägt en spegel för att kunna se sin egen rygg, men sådan lyx fanns inte på Jöran Olofssons gård. Hon fick nöja sig med att vrida huvudet så långt hon kunde, först över höger axel, sedan över vänster. Hon visste hur sjalen såg ut sedan hon draperat den över Lisens axlar och stått bakom.

”Mor är grann nog”, sa Lisen, som uppfattade Ulrikas fåfänga utan att döma sin styvmor.

”Inte lika grann som du”, svarade Ulrika.

De log mot varandra.

”Jag vill också ha sidensjalett”, sa Klara. Hon var Jörans dotter i hans första gifte. Hon var fjorton, grann som en ängsblomma och trumpen som bara en tös i hennes ålder kan vara.

”En dag blir du trolovad och får sjalett”, sa Ulrika så vänligt hon kunde. Klara hade sagt detta om sjaletten var söndag sedan mid-sommar och Ulrika var innerligt trött på tjetet.

Klara öppnade munnen för att tala och Ulrika, som hört även det som komma skulle, avbröt henne.

”Och nej, du får inte låna den sjalett jag fick av Jerker. Den ska Eleonora få då hon går fram.”

”Far, sa att du skulle låta mig ta den”, påpekade Klara.

”Jag vet, men det är inte hans sjalett, så han har inte rätt att lova bort den”, sa Ulrika sedan grep hon familjens psalmbok som hon